

ΕΛΑΤΕΙΑ

Η Ελάτεια υπήρξε κατά την αρχαιότητα η μεγαλύτερη πόλη και η πρωτεύουσα της Φωκίδας, δεύτερη σε σημασία μετά τους Δελφούς. Το όνομά της προέρχεται από τον ήρωα Έλατο, γιο του Αρκάδα, βασιλέα της Αρκαδίας, ο οποίος, κατά τον μύθο, ήλθε να βοηθήσει τους Φωκείς εναντίον των Φλεγύων, που είχαν επιτεθεί στο ιερό των Δελφών. Μετά το γεγονός αυτό ο Έλατος παρέμεινε στη Φωκίδα και ίδρυσε την ομώνυμη πόλη.

Η Ελάτεια κατέλαμβε ένα ύψωμα στους νότιους πρόποδες του Καλλιδρόμου, το οποίο βρίσκεται στην άνω κοιλάδα του Βοιωτικού Κηφισού και δεσπόζει σε σημαντικό οδικό άξονα. Αυτοί συνδέουν την περιοχή με τη Βοιωτία προς Ν. τη Λοκρίδα και τον βόρειο Ευβοϊκό κόλπο προς Α. τους Δελφούς και τον Κορινθιακό προς ΝΔ, και την Κοιλάδα του Σπερχειού και εκείθεν της Θεσσαλίας προς Β. μέσω των Θερμοπυλών και των διόδων του Καλλιδρόμου.

Η πεδιάδα της Ελατείας ήταν γνωστή από την αρχαιότητα για την ευφορία της. Η δε στρατηγική σημασία της Ελατείας ως πόλης-κλειδίου για την κατάκτηση της νοτιότερης Ελλάδας υπήρξε η αιτία για την εμπλοκή της σε όλους σχεδόν τους πολέμους της αρχαιότητας και είχε ως αποτέλεσμα να καταστραφεί αρκετές φορές και να ξανακτισθεί σύντομα. Τα μέχρι σήμερα αρχαιολογικά ευρήματα αποδεικνύουν ότι στην Ελάτεια η ζωή και ο πολιτισμός αρχίζουν ήδη από την 8η χιλιετία π.Χ.

Η Ελάτεια κατέχει σημαντική θέση στην Προϊστορία της Στερεάς Ελλάδας αλλά και του Ελλαδικού χώρου γενικότερα, εφ' όσον εδώ

επισημαίνονται μερικές από τις αρχαιότερες θέσεις της νεολιθικής εποχής.

Η πρώιμη εποχή του χαλκού (Πρωτοελλαδική) και η μέση εποχή του χαλκού (Μεσοελλαδική) έχουν αφήσει έντονα τα ίχνη τους — άφθονη κεραμική, τάφοι, κλπ. — στην περιοχή. Η ύστερη εποχή του χαλκού (Υστεροελλαδική) μέχρι πρότινος αντιπροσωπευόταν μόνο από μερικά όστρακα επιφανείας, και αυτό οδήγησε τους μελετητές στο συμπέρασμα ότι κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους η Ελάτεια δεν ήταν αξιόλογος οικισμός, αν οπωσδήποτε δεχόμαστε ότι κατοικείτο.

Σ' αυτό συνηγορούσε και ο Όμηρος, ο οποίος δεν αναφέρει πόλη Ελάτεια μεταξύ των φωκικών πόλεων που έλαβαν μέρος στην εκστρατεία της Τροίας.

Γεγονός παραμένει ότι οι πρώιμες φάσεις της Υστεροελλαδικής (I και II) δεν έχουν ακόμα εντοπιστεί. Η ανασκαφή όμως του νεκροταφείου των θαλαμωτών τάφων στη θέση Αλωνάκι συμπληρώνει το υπάρχον κενό, τουλάχιστον για την ύστερη φάση της Υστεροελλαδικής, τη γνωστή ως Μυκηναϊκή εποχή, και μας δείχνει ότι, από τις αρχές του 14ου αι. π.Χ. τουλάχιστον, η Ελάτεια είναι κοινωνός του ομώνυμου πολιτισμού.

Το νεκροταφείο εκτείνεται στους δυτικούς πρόποδες τις ακρόπολης της αρχαίας Ελατείας και σε απόσταση περίπου 2 χλμ. Ίσως η ακρόπολη της κλασικής εποχής να ήταν και η έδρα του μυκηναϊκού πληθυσμού της Ελατείας.

Η ανασκαφή του νεκροταφείου άρχισε ως σωστική το 1985, λόγω συχνών επιδρομών αρχαιοκαπήλων, και συνεχίστηκε ως συστηματική ανασκαφή συνεργασίας

με το Πανεπιστήμιο του Salzburg της Αυστρίας. Τη διεύθυνση της ανασκαφής, κατά τον νόμο, είχε αναλάβει η αρχαιολόγος της ΙΔ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων κ. Φανουρία Δακορώνια, διδάκτωρ Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, και από αυστριακής πλευράς την ευθύνη είχε η κ. Sigrid Deger-Jalkotzy, τακτική καθηγήτρια στην έδρα της Αρχαίας Ιστορίας του Πανεπιστημίου του Salzburg. Ο μεγαλύτερος αριθμός των τάφων ανήκει στον κλασικό τύπο του μυκηναϊκού θαλαμωτού τάφου, με δρόμο, είσοδο και θάλαμο ανοιγμένα στο μαλακό ασβεστολιθικό πέτρωμα της περιοχής. Οι είσοδοι κλείνονταν με ξερολιθιά ή, σπανιότερα, με μια πλάκα, και ανοιγόταν κάθε φορά για νέο ενταφιασμό, δεδομένου ότι, ως γνωστόν, αυτού του τύπου οι τάφοι θεωρούνται ως οικογενειακοί. Λάκκοι στο δάπεδο των θαλάμων χρησιμοποιήθηκαν για να μαζεύσουν τα οστά και μερικά από τα κτερίσματα των παλαιότερων νεκρών, όταν ο θάλαμος γέμιζε. Τους λάκκους κάλυπταν με χώμα, με πέτρες ή με πλάκες για να δημιουργηθεί έτσι χώρος για νέες ταφές. Τέτοιοι λάκκοι βρέθηκαν και στο δάπεδο των δρόμων. Σπανιότερα οι λάκκοι χρησιμοποιήθηκαν ως αρχικοί τάφοι, για την ενταφίση νεκρών σε έντονα ανευστατημένη στάση. Οι τάφοι του τύπου αυτού στην Ελάτεια χρησιμοποιήθηκαν επί μακρό χρονικό διάστημα. Από τα αντικείμενα που συνόδευαν τους νεκρούς βεβαίωθηκε ότι η παλαιότερη χρήση τους, και επομένως και η εποχή κατασκευής τους, ανάγεται στην αρχή του 14ου αι. π.Χ., ακριβέστερα, στην στρωφή του 15ου προς τον 14ο αι. π.Χ. Η εξέταση

του σκελετικού υλικού από τους ανθρωπολόγους κ. Egon Reuer, καθηγητή Πάλαιονθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο του Braunschweig, και κυρία Susanne Fabrizzi - Reuer, διδάκτρα Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου της Βιέννης, απέδειξε ότι σε μερικούς τέτοιους τάφους θάφθηκαν περισσότεροι από 60 νεκροί, γεγονός που δείχνει το πληθυσμιακό μέγεθος της Ελατείας στη μυκηναϊκή εποχή.

Οι 14ος και 13ος αι. π.Χ. είναι η εποχή της υψίστης ακμής του μυκηναϊκού πολιτισμού, η εποχή των μεγάλων ανακτορικών κέντρων με τη γραφειοκρατική και συγκεντρωτική οργάνωση στην νοτιότερη Ελλάδα (Μυκήνες, Τίρυνθα, Θήβα, Πύλος κ.ά.), και τα ευρήματα της Ελατείας, αυτής της εποχής, απηχούν την ακτινοβολία και την επίδραση των γειτονικών αυτών κέντρων της Θήβας και του Ορχομενού.

Η μεγάλη όμως άνθηση της Ελατείας τοποθετείται, σύμφωνα με τα δεδομένα του νεκροταφείου, μετά την κατάρρευση των μυκηναϊκών ανακτορών, δηλαδή μετά το 1.200 π.Χ. Αυτή την εποχή πρέπει να συνέβησαν στην Ελατεία μεγάλες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές. Από το τέλος λοιπόν του 12ου αι. π.Χ. ως τις αρχές του 10ου αι. π.Χ., δηλαδή ως την αρχή της πρωτογεωμετρικής εποχής, το πλήθος των ευρημάτων από τους θαλαμωτούς τάφους της Ελατείας είναι εκπληκτικό και απρόσμενο και μας δείχνει ότι οι κάτοικοι αυτής της περιοχής απολάμβαναν ένα υψηλό βιοτικό επίπεδο. Τα ευρήματα παρουσιάζουν ποικιλία μορφών και διακοσμήσεων και συνίστανται από αγγεία, κοσμήματα από υαλόμαζα, φαγεντιανή, ημιπολύτιμες πέτρες και χρυσό, σφραγιδολίθους, χάλκινα αντικείμενα (κοσμήματα, εργαλεία, μαχαίρια, όπλα). Πολλά από αυτά είναι εισηγμένα, βεβαιώνοντάς μας ότι η Ελατεία δεν ήταν απομονωμένη. Αντιθέτως, δείχνουν ότι είχε επαφές τόσο με άλλες περιοχές του μυκηναϊκού κόσμου (Αχαιά, Αργολίδα, νησιά του Αιγαίου) όσο και με περιοχές πέρα από την Αδριατική.

Η περίοδος μετά το τέλος του μυκηναϊκού πολιτισμού και ως την αρχή της πρωτογεωμετρικής εποχής, σύμφωνα με τα μέχρι

προσφάτως αρχαιολογικά δεδομένα από άλλες περιοχές της Ελλάδας (Αργολίδα, Αττική, νησιά του Αιγαίου), χαρακτηρίζεται από συρρίκνωση των πληθυσμών και εγκατάλειψη των μυκηναϊκών οικισμών. Αποτέλεσμα: εγκαταλείπονται τα μυκηναϊκά νεκροταφεία και εμφανίζονται νέα μαζί με νέους οικισμούς (Αθήνα-Κεραμεικός, Σαλαμίνα, Λευκαντί Ευβοίας). Αυτή η περίοδος ονομάζεται υπομυκηναϊκή και θεωρήθηκε μέχρι τώρα ως εποχή υποχώρησης του πολιτισμού, φτώχειας, ελλειψής φαντασίας και δημιουργίας.

Αυτή η εικόνα όμως δεν ισχύει για την Ελατεία. Ο πλούτος, η παραγωγικότητα και η εφευρετικότητα, που μας υποδεικνύουν τα ευρήματα των τάφων, δεν έχουν παρόμοια σε άλλες περιοχές της Ελλάδας. Η έρευνα αποδεικνύει ότι εδώ ανθούσε η μεταλλουργία και είχαν εφαρμοσθεί νέες τεχνικές στην επεξεργασία του χαλκού. Το "ρεπερτόριο" των χαλκών ευρημάτων είναι πλούσιο και πρωτότυπο. Εκτός από τη μεταλλουργία, και άλλες τέχνες πρέπει να ανθήσαν εδώ, όπως η κεραμική και η μικρογλυπτική, κυρίως για κοσμήματα. Τα πρώτα συμπεράσματα της ανθρωπολογικής έρευνας μιλούν όχι μόνο για πληθυσμιακή έκρηξη, που συνέβη στην Ελατεία αυτή την εποχή, αλλά και για το υψηλό βιοτικό επίπεδο των κατοίκων. Τα σκελετικά κατάλοιπα ανήκουν σε ανθρώπους υγιείς, καλά διατροφόμενους και μακρόβιους. Η παιδική θνησιμότητα φαίνεται επίσης να ήταν πολύ μικρή.

Εκτός όμως των θαλαμωτών μυκηναϊκών τάφων του κλασικού τύπου, διαπιστώθηκε και άλλος ένας τύπος τάφου, ο οποίος κατασκευάστηκε αυτή την εποχή και αποτελείται από μεγάλα θαλαμωτών τάφων. Πρόκειται για «οισιές» θαλαμωτού τύπου τάφους, των οποίων όμως ο θάλαμος, σκαμμένος επίσης στο μαλακό πέτρωμα της περιοχής, είναι ακανόνιστος και μικρός, σαν μικρή σπηλιά, με υποτυπώδη βράχιο και άτεχνο δρόμο.

Στους τάφους αυτούς, οι οποίοι βρέθηκαν εγκατεστημένοι μεταξύ των κανονικών θαλαμωτών, θάφθηκαν ένας έως δύο νεκροί, έντονα συνεσταλμένοι, διότι ο θάλαμος ήταν μικρός, και φτωχά κτερισμένοι. Αυτοί οι τάφοι ταί-

ριάζουν με τη γενική εικόνα της υπομυκηναϊκής Ελλάδας και δείχνουν κοινωνική διαφοροποίηση μεταξύ των νεκρών.

Από την ανθρωπολογική έρευνα συνάγεται ότι η αύξηση του αριθμού των νεκρών στους τάφους και η εμφάνιση των τάφων αυτών του νέου τύπου δεν ήταν αποτέλεσμα επιδημίας.

Μερικές ενδείξεις μπορούν να στηρίξουν την άποψη ότι νέοι κάτοικοι ήλθαν και εγκαταστάθηκαν εδώ στην Ελατεία κατά την υπομυκηναϊκή εποχή. Οι αρχαίες πηγές μιλούν για περιπλανήσεις και εισβολές ελληνικών φύλων, που κινήθηκαν, αυτή την περίοδο, διαμέσου της νοτιότερης Ελλάδας, όπως οι Δωριείς και τα βιορειοδυτικά ελληνικά φύλα, γεγονός που βεβαιώνεται και από τις γλωσσολογικές έρευνες. Η Ελατεία λοιπόν, με την προεξάρχουσα θέση της πάνω σε οδικούς άξονες από Β-Ν, υπήρξε πιθανόν ένας σταθμός αυτών των φύλων, η ταυτότητα και η προέλευση των οποίων όμως προοριστεί με τη μελέτη και σύγκριση των ευρημάτων του νεκροταφείου με εκείνα άλλων περιοχών της Ελλάδας. Με την έναρξη της πρωτογεωμετρικής εποχής διαγράφεται και το τέλος της άνθησης της Ελατείας. Σταδιακά το νεκροταφείο εγκαταλείπεται.

Γιατί και πού πήγαν οι κάτοικοι δεν είναι δυνατόν να λεχθεί. Μερικές οικογένειες πάντως έμειναν εδώ και εξακολούθησαν να χρησιμοποιούν τους παλιούς μυκηναϊκούς τάφους, ασκώντας τα παλιά έθιμα ταφής έως τον 8ο αι. π.Χ., την εποχή του Ομήρου. Οι τάφοι στο Αλωναίον εγκαταλείπονται τελείως στην αρχαϊκή και κλασική εποχή και επαναχρησιμοποιούνται στην ελληνιστική και τη ρωμαϊκή περίοδο.

Η Ελατεία των κλασικών χρόνων υπήρξε σημαντική πόλη, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω. Τα νεκροταφεία της ήταν σε άλλη τοποθεσία. Η έρευνα του νεκροταφείου είχε προγραμματιστεί για τρεις ανασκαφικές περιόδους και περατώθηκε το 1991.

Στο τέλος κάθε ανασκαφικής περιόδου — που διαρκούσε 6 εβδομάδες —, στο τέλος του καλοκαιριού, οι μετέχοντες της ανασκαφής οργάνωναν εκδήλωση για ενημέρωση των κατοίκων.

Οι εκδηλώσεις αυτές αύξησαν

τον ενθουσιασμό και το ενδιαφέρον των κατοίκων για την πολιτισμική τους κληρονομιά, με αποτέλεσμα να μειωθεί η αρχαιοκαπηλία, που μαστιάζει την περιοχή, και να αυξηθούν οι περιπτώσεις παράδοσης αρχαίων αντικειμένων ή υποδείξεων άγνωστων αρχαιολογικών θέσεων.

Η ανασκαφή υποστηρίχθηκε υλικά και ηθικά από τον δήμαρχο Ελατείας κ. Γ. Γώνιο και ολόκληρο το δημοτικό συμβούλιο.

Το αίτημα των κατοίκων της Ελατείας για τη λειτουργία Μουσείου στην πόλη τους, όπου θα εκθεθούν οι μνήμες του μακραιώνου πολιτισμικού παρελθόντος τους, προσκρούει σε ποικίλα εμπόδια, όχι πάντα οικονομικά. Το παλαιό Δημοτικό σχολείο, που παραχωρήθηκε στο υπουργείο Πολιτισμού από τον Δήμο για αρχαιολογικούς σκοπούς, έχει την έκταση, τη θέση και τις προδιαγραφές για τη δημιουργία ενός περιφερειακού Μουσείου ή αρχαιολογικής Συλλογής.

Επειδή όμως η απόφαση για τη λειτουργία ενός Μουσείου ξεφεύγει από τα όρια των αρμοδιοτήτων των προσώπων που συνέβαλαν στην έρευνα της περιοχής και επειδή, όπως πιστεύουμε, η επιστήμη της Αρχαιολογίας πρέπει να αποδείξει την κοινωνική της διάσταση και να ενθαρρύνει τον μη ειδικό πολίτη, αποφασίσαμε να συμμετάσχουμε στο πολιτιστικό πρόγραμμα του Δήμου με μια έκθεση φωτογραφικών και ομοιωμάτων αρχαιολογικών ευρημάτων, που προήλθαν, κατά κύριο λόγο, από την ελληνοαυστριακή ανασκαφή στο Αλονάκι αλλά και από τις σωστικές ανασκαφές που διεξήγαγε η υπογραφή μου με την ιδιότητα της ως αρχαιολόγου της ΙΔ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Λομιάς.

Τη δαπάνη για την εκτύπωση των έγγραφων φωτογραφιών και των υλικών που αποκτήθηκαν ανέλαβε ο Δήμος Ελατείας, ο οποίος, επί ευκαιρία της έκθεσης, επιμνημόσυτα του ευπρεπισμού του κτηρίου και την περιουλογογή και μεταφορά με γερανό πολλών λίθινων και μαρμάρινων αρχαίων, που είχαν υποδείξει ή παραδώσει οι κάτοικοι ή είχαν εντοπίσει σε διάφορες θέσεις.

Τα αρχαία αυτά (επιτύμβιες στήλες, επιγραφές, κίονες κ.ά.) φυ-

λάσσονται και εκτίθενται στο πρώτο του κτηρίου, όπου η έκθεση.

Ο σχεδιασμός της έκθεσης, ο υπομνηματισμός των φωτογραφιών και τα ενημερωτικά κείμενα ήταν έργο της αρχαιολογίας, ενώ την υλοποίηση της έκθεσης και την κατασκευή ομοιωμάτων ανέλαβαν η αρχαιολογία κ. Σόνια Δημάκη και ο συντηρητής αρχαιοτήτων της Εφορείας Αρχαιοτήτων κ. Χρίστος Βαποράκης.

Στα εγκαίνια της έκθεσης, που έγιναν την Κυριακή 31/5/92 στις 11 π.μ., παρέστη απροσδόκητα πολύς κόσμος. Την εκδήλωση επίμησαν ο αντιπρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων κ. Αθανάσιος Ξεράς, οι βουλευτές του νοτίου Φθιώτιδας κ.κ. Μπέλλος, Αλαμπάνος και Παφίλης, οι εκκλησιαστικές αρχές του τόπου, ο δήμαρχος Αταλάντης, πρόεδροι Κοινοτήτων από τη γύρω περιοχή, ο πρόεδρος του Ταμείου Εθνικής Οδοποιίας κ. Αλεξανδρής, πολλοί εκπαιδευτικοί, αρχαιολόγοι από την Αθήνα και τις γειτονικές Εφορείες Αρχαιοτήτων, δημοσιογράφοι κ.ά. Η εκδήλωση ολοκληρώθηκε με τραπέζι που προσέφερε ο Δήμος Ελατείας σε όλους τους προσκεκλημένους, σε τοποθεσία ειδικά, κάτω από τα πλατάνια στον Αγ. Λουκά, που βρίσκεται κοντά στο μυκηναϊκό νεκροταφείο, το οποίο είχαν την ευκαιρία να επισκεφθούν όσοι από τους προσκεκλημένους ήθελαν.

Ενδεικτικό του ενθουσιασμού που επικράτησε για την καλή έκβαση της εκδήλωσης είναι το γεγονός ότι τα παραδοσιακά ροιμελιώτικα φαγητά, που προσφέρθηκαν, ήταν έργο του δραστήριου Συλλόγου Γυναίκων Ελατείας και τα αρνάκια ήταν προσφορά των κτηνοτρόφων της περιοχής.

Η έκθεση λοιπόν αυτή, που κρίθηκε επιτυχής και ενθουσίασε τους κατοίκους και τους επισκέπτες της Ελατείας, πέτυχε πολλούς στόχους.

Έδειξε πώς από τη συνεργασία και την κινητοποίηση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης μπορεί να επιτευχθεί θετικά η πολιτιστική, και όχι μόνον, πορεία ενός τόπου, πώς η αρχαιολογική επιστήμη και τα παραγώγα της μπορούν να μιλήσουν στον καθημερινό άνθρωπο, πώς δύο ομάδες με άλλη γλώσσα, κυριολεκτικά με άλλα μεταφορικά,

μπορούν, σε βάση ιστιμίας, να συνεργαστούν για ένα κοινό σκοπό, παράδειγμα του πώς θα έπρεπε να συνεργάζονται ακόμη και οι λαοί της Ευρώπης για να ανακαλύψουν και να προβάλουν την ταυτότητά τους και τις ρίζες του πολιτισμού τους, όπως τόνισε στο συγκινητικό χαιρετισμό της κατά τα εγκαίνια η καθηγήτρια του Πανεπιστημίου του Salzberg και συνανασκαφέας του μυκηναϊκού νεκροταφείου κ. Sigrid Deger-Jalkotzy.

Φανουριά Δακωρώνια

Αρχαιολόγος

Elateia

Ph. Dakoronia

Elateia in antiquity was the capital of Phokis and second only to Delphi in significance. The valley of Elateia has been famous for its fertility since ancient times, while its strategic position as a city-key for the conquest of southern Greece and the Hellenic mainland in general became the reason for its entanglement in almost all the wars of antiquity that resulted to its successive destructions and reconstructions.

Elateia occupies a significant position in the prehistory of Greece, since here have been located some of the older sites of the Neolithic period. The excavations at the cemetery of vaulted tombs at Alonaki, dated from the Mycenaean years, attest that, at least since the early fourteenth century BC, Elateia has been an active participant in the homonymous civilization.

Elateia in the classic period was also an important city. The excavations of its cemetery, which lies far from the Neolithic one, had been planned in three phases and were completed in 1991. At the end of each excavation phase the archaeologists participating in it were organizing a special briefing for the inhabitants, an initiative that proved to be most successful in many ways: it arouse the enthusiasm and multiplied the interest of the locals in their cultural heritage; as a result the scourge of antiquities-smuggling was decreased while the cases of handling over or suggesting unknown antique works or archaeological sites were impressively increased.

The entire excavational enterprise was materially and morally supported by the mayor of Elateia Mr. G. Goghos and the council of the city as was also the recent exhibition of photographs and effigies of archaeological items found mainly in the Greek-Austrian excavation at Alonaki.